

Шевченко Світлана Миколаївна,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991–2000)

Після здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку українського суспільства. За роки незалежності в Україні створено правові основи державної національної політики, яка будується на принципах рівності соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян, що відбилися в Декларації прав національностей України (1991), законах України «Про освіту» (1991, 2017), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991, 2004), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про охорону дитинства» (2001), «Про освіту осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (спеціальну освіту)» (2007), Конституції України (1996), Національної доктрини розвитку освіти (2002) тощо. Глибоке осмислення проблеми історії розвитку дітей із особливими потребами, які мешкають на теренах України, зумовлене необхідністю розроблення практичних рекомендацій з формування програм для дітей із порушеннями слуху, зору, інтелектуальних вад тощо, підготовки законодавчих і нормативних актів, створення сприятливих умов для них в українському суспільстві.

Історіографічний аналіз показав, що в різні часи дослідники зверталися до проблеми розвитку навчально-виховних закладів для дітей із особливими потребами в УРСР. Зокрема такі науковці, як В. Засенко, Є. Синьов, С. Кульбіда, С. Литовченко, О. Таранченко, С. Федоренко, М. Ярмаченко та інші. Питання теорії й історії організації спеціального навчання і виховання дітей з порушенням слуху та глухих, завжди були предметом

багатьох досліджень (В. Бондаря, В. Засенка, Є. Синьова, В. Шевченка, Л. Фомічової, М. Ярмаченка та ін.).

Огляд історіографічних джерел із проблем розвитку закладів інтернатного типу, аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти дає можливість констатувати, що на певних етапах розвитку нашого суспільства виникали різні типи навчально-виховних закладів. Виконавши свою соціальну функцію, вони замінювались іншими. На вимогу часу створювалися й розвивалися численні напрями суспільного виховання дітей в Україні: дитячі притулки, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати, школи-інтернати з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії-інтернати, ліцеї-інтернати, санаторні школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами розвитку, школи соціальної реабілітації тощо [6, с. 15–16]. Зазначимо, що спільним для всіх закладів інтернатного типу була організація цілодобового перебування дітей у таких закладах під опікою педагогічних (за потреби й медичних) працівників з метою забезпечення всебічного й гармонійного розвитку вихованців, підготовки їх до дорослого життя.

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів у період, що вивчається, формувалася за такими принципами: доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; відкритий характер освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина; соціальний захист дітей [1, с. 8]. Разом з тим мережа загальноосвітніх навчальних закладів формувалася з урахуванням демографічної, етнічної та соціально-економічної ситуації за освітніми рівнями (початкова, базова, повна загальна середня освіта) [3, с. 7].

З'ясовано, що в 1991–2000 рр. функціонувала досить розгалужена й диференційована система навчально-виховних (корекційних) закладів, реабілітаційних і медико-педагогічних центрів, навчально-виховних комплексів, спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), спеціальних (корекційних) класів при середніх закладах освіти. Спеціальні школи були триступневими: «1 ступінь — початкова школа, що забезпечує початковий рівень загальної середньої освіти; 2 ступінь — основна школа, що забезпечує неповну загальну середню освіту; 3 ступінь — старша школа, що забезпечує повну

загальну середню освіту» [5, с. 3]. Відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей функціонували такі основні види спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів): *для глухих дітей* — I–III ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи, III ступінь — 11–13 класи); *дітей зі зниженим слухом* — I–III ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи, III ступінь — 11–13 класи); *сліпих дітей* — I–III ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи, III ступінь — 11–13 класи); *дітей зі зниженим зором* — I–III ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи, III ступінь — 11–13 класи); *дітей з порушеннями опорно-рухового апарату* — I–III ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи, III ступінь — 11–13 класи); *дітей з тяжкими порушеннями мовлення* — I–II ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–10 класи); *дітей із затримкою психічного розвитку* — I–II ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–9 класи); *розумово відсталих дітей* — I–II ступенів (I ступінь — підготовчий клас, 1–4 класи, II ступінь — 5–9 (10) класи) [5, с. 5]. Основними державними навчальними закладами для дітей із порушенням слуху шкільного віку в цей період були:

- спеціальні загальноосвітні школи-інтернати;
- навчально-реабілітаційні центри;
- спеціальні (корекційні) класи в загальноосвітніх навчальних закладах [2, с. 9].

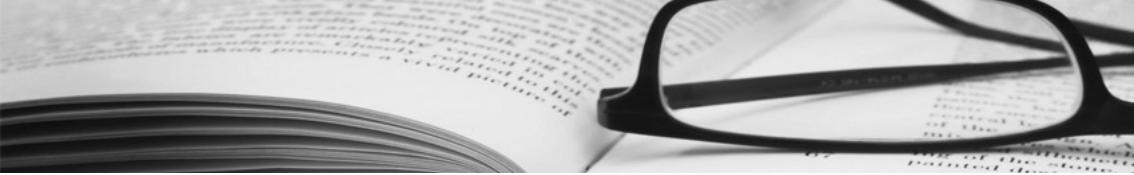
Визначено, що в Україні було забезпечено право осіб з особливими потребами на задоволення освітніх потреб. Спеціальні заклади формувалися відповідно до освітніх запитів «дітей з вадами у фізичному або розумовому розвитку у загальній освіті, соціальній допомозі і реабілітації», передбачали створення умов для надання таким особам освітніх, медичних, соціальних послуг та сприяли інтеграції їх в соціум [5, с. 1]. Зміст освіти, як і в масовій школі, охоплював різні види знань, елементарних понять і термінів, зв'язків між ними, сприяв озброєнню учнів деякими вміннями самостійної пізнавальної та практичної діяльності, формував різні компетенції, необхідні учневі для життя й діяльності в суспільстві. Особливо надавали допомогу учням з комбінованими дефектами: організовували спеціальні класи

(з вадами слуху або зору в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку або порушеннями опорно-рухового апарату). Наповнюваність класів учнів з комбінованими дефектами, складала до 6 осіб. Відповідно до «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» були спрямовані на створення державної системи допомоги дітям із вадами в розвитку та дітям-інвалідам, сприяння подальшому розвитку й удосконаленню питань організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами. Навчально-виховний процес у спеціальній школі здійснювався диференційовано з урахуванням структури дефекту, психофізичного стану, індивідуальних особливостей і можливостей учня. Також навчально-виховний процес будувався на педагогічно обґрунтованому виборі педагогами змісту, форм і методів навчання і виховання, які забезпечували одержання учнями необхідних знань і змін, корекцію вад їхнього психофізичного розвитку, підготовку до самостійного життя. У навчально-виховному процесі школи реалізувалася ідея соціалізації особистості. Зазначимо, що діти, які за характером патологій не могли навчатися безпосередньо в школах, вони отримували освіту за індивідуальною формою.

На основі загального «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» встановлено, що «спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (школа) для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку є державним загальноосвітнім навчально-виховним і корекційно-відновлювальним закладом освіти, який задовольняє потреби дітей з вадами у фізичному або розумовому розвитку в загальній освіті, соціальній допомозі та реабілітації [5]. Навчально-виховний процес у спеціальній школі здійснювався диференційовано з урахуванням структури дефекту, психофізичного стану, індивідуальних особливостей і можливостей учня.

У спеціальній школі залежно від типу проводилися корекційно-відновлювальні заняття з предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, логопедії, ритміки, соціально-побутової, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання та комунікативної діяльності, формування вимови і мови з метою корекції первинних і вторинних порушень, роз-

ширення досвіду соціально-психологічної адаптації та трудової реабілітації [3, с. 3]. Важливо було те, що для здобуття середньої освіти дітей з особливими потребами працювала старша школа з тривалістю навчання 2 роки, а для розвитку здібностей дітей з вадами фізичного розвитку було відкрито: гімназії-інтернати, ліцеї-інтернати; класи художньо-естетичного, музичного, трудового, спортивного та інших профілів, термін навчання в них збільшувався на 1 рік. До цих класів учні зараховувалися на конкурсній основі. Встановлено, що спільним для всіх закладів інтернатного типу була організація цілодобового перебування дітей у цих закладах під опікою педагогічних (за потреби й медичних) працівників з метою забезпечення всебічного й гармонійного розвитку вихованців, підготовки їх до дорослого життя.

Доведено, що в спеціальній школі, залежно від типу, проводилися корекційно-відновлювальні заняття з предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, логопедії, ритміки, соціально-побутової, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання та комунікативної діяльності, формування вимови і мови з метою корекції первинних і вторинних порушень, розширення досвіду соціально-психологічної адаптації. Таким чином відбувалося забезпечення відповідних умов для надання реабілітаційної допомоги, організації професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку, що було одним із показників розвитку освіти спеціальних шкіл у досліджуваній період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальну середню освіту» / м. Київ, 13 травня 1999 р. № 651–XIV. URL: // <http://www.mon.gov.ua/laws/education/average/4>.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. Київ, 2016. № 3. С. 7–18.
3. Національна доктрина розвитку освіти / Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 URL: <https://www.mon.gov.ua/>
4. Освіта. Державна служба статистики України за 2013 р. / за ред. Осаулєнко О. Г. Київ, 2014. 533 с.
5. Про затвердження «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» № 136 від 13.05.93 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219>
6. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України. Київ, 2003. 790 с.